

De Caesaris in Belgica contra Germanos et Atuaticos proeliis a Caesare ipso et Dione Cassio narratis

Anno quinquagesimo quinto a. Chr. n. in Belgica legati ab Usipetibus et Tenctheris ad Caesarem venerunt ab eo petentes *vel sibi agros adtribuunt vel patiantur tenere eos, quos armis possederint* (IV 7,4). Caesar respondit *licere ... in Ubiorum finibus considerare; ... hoc se ab Ubiis impetraturum* (8,3). *Legati haec se ad suos relatores dixerunt et re deliberata post diem tertium ad Caesarem reversuros* (9,1) *... ut erat constitutum, ad eum legati revertuntur* (11,1). *Petebant ... sibi ut potestatem faceret in Ubios legatos mittendi* (11,2). *Caesar ... sese non longius milibus passuum quattuor aequationis causa processurum eo die dixit ... ad praefectos, qui cum equitatu antecesserant ... nuntiavit, ne hostes proelio lacesserent* (11,4 et 6).

Deinde Caesar capite duodecimo inter alia hoc narrat: *At hostes, ubi primum nostros equites conspexerunt ... nihil timentibus nostris, quod legati Germanorum paulo ante a Caesare discesserant atque is dies indutiis erat ab his petitus, impetu facto celeriter nostros perturbaverunt ... in eo proelio ex equitibus Caesarianis interfecti sunt quattuor et septuaginta*. Indutiae a Germanis non solum petitae sunt, sed etiam obtentae esse videntur, quia Caesar refert (13,4) postero die legatos ad se venisse *... sui purgandi causa, quod contra atque esset dictum et ipsi petissent, proelium pridie commisissent*. Verba autem *contra atque esset dictum* ad indutias etiam constitutas pertinent. Verbum enim dicendi in contextu narrationis non significare potest nisi statuere. Post igitur *dictum*, inter Caesarem et Germanos¹ subaudiendum est. Huic enuntiationi impersonali verba *ipsi petissent*, quae ad Germanos solos spectant, opponuntur¹.

Capite decimo tertio Caesarem decrevisse legimus *ne quem diem pugnae cum Germanis, qui per dolum atque insidias petita pace ultro bellum intulissent, ... praetermitteret*. Eorum legatos ne audiendos quidem *arbitrabatur et retineri iussit*. Necopinato tum *milites Caesaris in castra hostium irruerunt*. Nonnulli *paulisper Romanis restiterunt*. *At reliqua multitudo puerorum mulierumque ... fugere coepit*, sed Caesar eos consecutus est (14). Quo facto etiam milites Germanici ad Rhenum fugerunt et ibi *magno numero interfecto*

reliqui in flumine perierunt. Romani *omnes incolumes se ... receperunt* (15).

Etiam Dio Cassius, rerum scriptor Graecus, qui saeculis secundo et tertio p. Chr. n. vixit, *Historiae Romanae* capite quadragesimo septimo libri undequadragesimi proelium a Caesare cum Usipetibus et Tenctheris commissum narrat, sed a Caesare de impetu ab equitibus Germanicis in equites Caesarianos facto dicente valde differt. Haec enim sunt eius verba Latine reddita: „Postquam nihil a Caesare assecuti sunt, primo sua sponte se domum, scilicet a Belgio in Germaniam, redituros esse promiserunt et indutias petiverunt. Deinde autem, cum paucos milites eius (Caesaris) appropinquantes viderunt, ii (ex equitibus Germanicis), qui aetate iuvenili erant, hos contempserunt et opinionem mutaverunt et, postquam in itinere substiterunt, illos (Caesarianos), qui nihil timebant, male mulcaverunt (id est graviter afflixerunt). Propterea, superbia elati, bellum susceperunt. Eorum (Germanorum) maiores (id est) damnaverunt et eis invitae ad Caesarum venerunt et culpam paucis (eis, qui impetum fecerant) attribuentes ab eo petiverunt, ut sibi ignosceret.“

Deinde de impetu Romanorum in hostes facto multo brevius quam apud Caesarem narratur. Dio solum affirmat milites Romanos necopinato in tentoria hostium irrupisse et eos trucidavisse. Nec varias turmas eorum distinguit nec fugam et interitum Germanorum refert.

Neminem fugere potest Dionem non solum brevius quam Caesarem narrare, sed etiam re ab eo valde discrepare. Discrepantia imprimis spectat ad impetum a Germanis in Caesarianos factum. Apud Caesarem *hostes impetum in Caesaris equites (nostros equites, 12, 1) fecerunt*, apud Dionem autem pauci (ὀλίγους) iuvenes Germanorum (οἱ ἐν τῇ ἡλικίᾳ σφῶν ὄντες). Caesar non explicat, cur hostes equites suos adorti sint. Immo vero eius verba legentibus mirandum est id accidisse. Referre enim non omittit *is dies indutiis erat ab his (Germanis) petitus*. Apud Dionem autem bene intellegitur, cur Germani animum pacatum in hostilem mutaverint (μετέγνωσαν).

Conspicientes enim paucos equites Caesarianos (ἰππέας αὐτοῦ ὀλίγους ἰδόντες) eos contempserunt (κατεφρόνησαν). Videlicet cogitaverunt se facile paucos hostes victuros esse.

Nunc quaerendum est, utrius editioni fides attribuenda sit. Dio procul dubio fide dignus esse videtur, sed sunt fortasse, qui Dionem vel potius eius auctorem animo hostili erga Caesarem motum impetum a paucis iuvenibus temerariis factum finxisse putent, ut is accusari posset se pro iniuria paucorum totum populum Germanorum interitu ultum esse. Animo autem hostili auctor Dionis hic non movetur, quia interitum populi tacens solum de caede peditum inimici loquitur (τῶν πεζῶν ... κατεφρόνευσε). Contra Caesar fuse hunc interitum capitibus decimo quarto et quinto describit et ita se crudelem praebet. Nihil ergo impedit, quin Dio res ita, ut factae sunt, narret. Et imperator Romanus veritatem rerum nimirum noverat. Ita scribens *hostes, ubi primum nostros equites conspexerunt* ad res a Dione relatas spectare videtur, qui habet ἰππέας αὐτοῦ ὀλίγους προσιόντας ἰδόντες, quibus verbis ad equites Germanicos refertur. Tamen pugnam equestrem exponit, quasi hostes universi cum equitibus eius proeliati sint, cum re vera solum equites iuvenes Germanorum pugnae participes essent.

Aliud gravius accedit, ut credamus Dionem, non Caesarem, veritatem integram conservavisse. Caesar enim legatos Germanicos post pugnam equitum ad se venisse *sui purgandi causa, quod contra atque esset dictum et ipsi petissent, proelium pridie comisissent* (13,5) declarat. Sed frustra quaeritur, quibus argumentis usi Germani se purgaturi fuerint, si *hostes* universi (12,1) impetum in equites Caesarianos fecissent. Contra apud Dionem facile et credibiliter se excusant. Caesarem enim orant, ut sibi ignoscat, culpam conferentes ad paucos, id est ad equites iuvenes: καὶ ἐδέοντο αὐτοῦ συγγνώμην σφίσι, τὴν αἰτίαν ἐς ὀλίγους τρέποντες.

Ut supra diximus, apud Caesarem hostes in universum impetum in equites Caesarianos fecisse dicuntur (12,1). Tamen e narratione sequenti apparet eum de pugna loqui, quae inter equites solos facta sit. De hostibus enim Germanicis legimus *his* (equitibus Romanis) *resistentibus ... ad pedes desiluerunt*, scilicet *hostes* (12,2).

hostes igitur non sunt nisi equites hostium. Tamen Caesar eos fere hostes, sed suos *nostros equites* vel *nostros* tantum appellat (12,1,2,4). Ita initio capituli duodecimi de hostibus affirmat *cum ipsi non amplius octingentos equites haberent*, quasi equites pars hostium aggredientium fuerint. Tum de Pisone Aquitano dicitur *hic cum fratri intercluso ab hostibus auxilium ferret* (12,5) et de fratre eius *se hostibus obtulit* (12,6). Hoc modo legentes ad credendum induci possunt equites Germanicos esse pro hostibus universis. Huc quoque spectat locus capituli decimi tertii (4-5), quo Germani in universum ii esse dicuntur, qui *ipsi* indutias *petissent et proelium commisissent*. Re vera autem, ut vidimus, Germani universi ab equitibus Caesarianos aggredientibus clare distinguendi sunt. Altera ex parte Caesar narrando res non fingit, non mentitur, sed alias omittit, alias ambigue exponit. Dio Cassius autem, quod quidem ad proelium equestre attinet, res exacte refert, quoad iudicare possumus². Quaerendum quoque est, quo consilio Caesar hunc narrandi modum delegerit. Eum delegit, ut impetum improvisum contra indutias in Germanos factum et extinctionem populi eorum crudeliter a se commissam efficacius excusaret. Id fecit, cum proelium equestre a Germanis universis ortum esse contendit, quos *per dolum atque insidias petita pace ultro bellum* intulisse affirmat (13,1). Caesar se diligenter de hac re excusare debuit, quia ante medium mensem Novembrem anni quinquagesimi quinti a. Chr. n.³ nonnulli in senatu, ut ait Suetonius (Caes. XXIV, 3), *dedendum eum*, scilicet Caesarem, *hostibus* censuerunt. Plutarchus (Caes. 22,4) Tanusio Gemino auctore usus narrat tum Catonem hanc sententiam tulisse ὡς ἐκδοτέον ἐστὶ τὸν Καίσαρα τοῖς βαρβάροις ἀφοσιωμένους τὸ παρασπόνδημα (indutias violatas) ...⁴ Illo tempore autem senatus victoriae causa (ἐπὶ τῇ νίκῃ), quam Caesar de Usipetibus et Tenctheris adeptus erat, supplicationem Caesaris, id est dies festos viginti et sacrificia, decrevit⁵. Caesaris igitur maxime intererat quam accuratissime crimen defendere indutiarum violatarum.

PETRUS HUBER⁶ contendit Caesarem perfidum impetum equitum Germanorum finxisse, ut ius gentium a se laesum excusatione tegetet, sed argumentum, quo utitur, mihi non persuadet.

Viri docti enim sententia principes Germanorum die post proelium equestre a Caesare narratum in castra ad Caesarem non venissent, si ullius culpa sibi conscii fuissent. Sed, si Caesaris credimus, hi *sui purgandi causa* venerunt, scilicet putantes Caesarem eis fidem attributurum esse. Huber vero narratione Dionis Cassii uti debuit. Id autem non fecit et ob eam causam non intellexit legatos nullius culpa sibi conscios fuisse, non quia proelium equestre non factum esset, sed quod ipsi hoc proelium condemnauerant (καὶ αὐτῶν, id est equitum, οἱ πρεσβύτεροι καταγνόντες πρὸς τὸν Καίσαρα ... ἦλθον). Recte igitur Zecchini (op. cit. p. 68 adn. 160) veritatem Huber egressum esse censet opinantem proelium equestre a Caesare fictum esse. Zecchini autem errat putans legatos apud Dionem haud sinceros esse paucis equitibus culpam attribuentes et ideo Dionem Germanis maiorem invidiam facere quam Caesarem. Contra, ut vidimus, legati apud Dionem sinceri fuisse videntur et re vera Caesar, cum impetum equitum paene a Germanis universis (*hostibus*) ortum esse contendit, Germanis maiorem invidiam facit quam Dio.

Recte autem CHRISTINA TRZASKA-RICHTER⁷ iudicat affirmans Caesarem non esse neutrius partis de Germanis scribentem. Auctorem enim rerum neutrius partis excusationes legatorum relaturum fuisse, cur impetus equitum factus esset, sed Caesarem id consulto omisisse. Trzaska autem tacet de Dione Cassio, qui id ipsum fecit. Multo ante W. DRUMANN⁸ haud recte Caesare et Dione sine ullo discrimine usus affirmaverat Caesarem equites suos eo procedere iussisse, ut equites Germanici timore, ne castra sua improviso opprimerentur, et a iuvenibus bellandi cupidi ducti equitibus Caesarianis se obicerent, ubi primum eos conspicerent. Caesaris autem verba ipsa talem suspicionem minime movent. Clare enim *sese non longius milibus passuum quattuor aquisitionis causa processurum eo die* legatis respondit (11,4) et *ad praefectos ... mittit, qui nuntiarent, ne hostes proelio lacesserent* (11,6).

Nunc restat, ut locum examinemus, quo Caesar obsidionem Atuaticorum oppidi describit (II 29-33). Haec quoque narratio Dionis Cassii (39,4,1-4) cum Caesaris comparari potest. Caesar pluries declarat (31,3 et 32,4) Atuaticos specie tantum se

Romanis dedidisse, re autem in animo habuisse in Romanos improviso impetum facere (33,2). Ita factum est. Tertia enim vigilia eruptionem fecerunt (33,2). Caesar eos servere punivit. *Sectionem huius oppidi universam vendidit* (33,6).

Dio Cassius a Caesare eo imprimis discrepat, quod apud Dionem Atuaticus primo se tradere volunt et propterea per caduceatorem cum hostibus de pace agunt (διεκηρυκεύσαντο 4,3), sed postea opinionem mutant (μετέγνωσαν) et ita noctu eruptionem faciunt. A Romanis autem caeduntur (ἐσφάλησαν 4,4) et veneunt⁹. Utri fidem habere possimus, difficile est dictu. Aliter ac locis antea tractatis hic utraque editio credibilis esse videtur. Dio breviter et eo minus clare narrat. Caesaris narratio maiore diligentia commendatur. Atuaticus, ut deditionem sincere factam confirmet, magnam armorum multitudinem de muro iaciunt. Sed iam ante deditionem simulatam initum esse ab Atuaticis consilium Caesarem aggrediendi affirmat declarans hostes Romanis partem tertiam armorum non tradidisse, sed in oppido celavisse (32,4). His enim armis Atuaticus in eruptione usi sunt, quod Romani facile intellegere poterant ea cum illis armis comparantes, quae hostes antea de muro, ut deditionem simulant, iecerant (32,4).

Quod ad totam narrationem attinet, perspicuum est Caesarem perfidiam Atuaticorum vehementer vituperare, cum Dio Atuaticos se dedidisse non referat, sed arma quaedam (ὄπλα τινά), ut pacis amorem significaret, de muro iecisse, postea autem animum commutavisse (μετέγνωσαν 4,4) satis habeat dicere. Altera ex parte Caesar fortitudini Atuaticorum amplissimam laudem tribuit (33,4). Contra Dio Caesaris animum, ab indulgentia alienum fuisse notat (οὐδεὶς ... συγγνώμης ἔτυχεν 4,4). Scriptor igitur Graecus Tanusio Gemino, erga Caesarem, ut dicitur, hostili, usus esse videtur.

His dictis quaestio, utri, Caesari an Dioni, fides tribuenda sit, nondum explicata est. Rem accurate consideranti Dio fide indignus mihi videtur. Narrat enim Atuaticos, postquam turri Romanorum sibi appropinquante perterriti essent, de pace egisse et nonnulla arma, scilicet ad voluntatem pacis significandam, a muro iecisse, tum milites Romanos e turri egressos gaudium atque

laetitiam agitavisse, tamquam iam hostes vicissent. Eo opinionem mutantem Atuatos Romanos nihil timentes aggressos, sed ab his victos esse. Haec narratio pro credibili non sumenda est. Caesar enim ab hostibus postulat, ut omnia arma tradant (II 32, 1-2) et apud eum Atuati, quae imperentur, facere dicunt, id est in deditioem veniunt (32, 3). Non autem credibile est, ut Dio contendit, Romanos e turri egredi et hostes vicisse putare, si hi solum de pace egerint, sed nondum se dediderint. Caesar, qui paulo post (4, 4) semper omnia accurate administrare dicitur, tantam militum temeritatem certe prohibuisset. Accedit, quod non intellegitur, cur Atuati de pace quidem agant, sed eam non conficiant. Quaerendum quoque est, qua de causa Dio vel potius auctor eius, Caesari malevolus, a veritate deflexerit. Deflexit, ut Atuatos criminis perfidiae absolveret. Nam, nisi Caesari se dediderunt, quod Dio clare significat, ex improvise eruptionem facientes vere perfidos se non praebuerunt, etsi pacem cum eo facere se velle ostenderunt.

Notae:

- 1) G. Zecchini, „Cassio Dione e la guerra gallica di Cesare“, Mediolani 1978, p. 68 adn. 160, argumento non nitens Caesarem Germanis indutias non concessisse contendit.

- 2) Aliis locis Caesar propius quam Dio ad veritatem accedit. Cf. librum meum „Caesars Politik in Gallien. Interpretationen zum Bellum Gallicum.“ Secunda editio in urbe Bochumensi anno MM apud Brockmeyer, pp. 128-131.
- 3) Cf. Cic., ad Attic. IV 13,1 et M. Gelzer, „Caesar“, Visbadae 1960⁶, pp. 118 adn. 117 et 119 adn. 119.
- 4) Cf. Plut., Cato Min. 51.
- 5) Quod ad Tanusium Geminum pertinet, Plutarchus, Caes. 22, 4, scribit Τανύσιος δὲ λέγει Κάτωνα ... ἀποφήνασθαι γνώμην ὡς ἐκδοτέον ἐστὶ τὸν Καίσαρα ... Tanusius primo saeculo a. Chr. n., si Senecae (epist. 93,11) credimus, Annales, si Suetonio (Caes. 8,2), Historiam composuit. Livius hoc opere, Livio autem postea Dio Cassius fortasse usus est. Plutarchus non affirmat Tanusium Caesaris proelium cum Germanis narravisse, sed, quia Catonis sententiam de hoc proelio in senatu latam se a Tanusio comperisse declarat, hunc proelium ipsum descripsisse putandum est.
- 6) „Die Glaubwürdigkeit Caesars in seinem Bericht über den gallischen Krieg“, Bambergae 1931², pp. 73-74.
- 7) „Das römische Germanenbild in Politik und Propaganda von den Anfängen bis zum 2. Jahrhundert n. Chr.“, Bochumer altertumswissenschaftliches Colloquium VIII, Augustae Treverorum 1991, p. 121.
- 8) „Geschichte Roms in seinem Übergange von der republikanischen zur monarchischen Verfassung.“ Secunda editio edita a P. Groebe, Lipsiae 1906, p. 261.
- 9) Discrepantiae inter scriptores a nobis observatae Andreas Fuchs, „Caesars Tragödie über die Atuater“, Gymnasium 111, 2004, pp. 265-282, rationem non ducit, etsi Caesarem cum Dione comparat.

Scriptis GODO LIEBERG Bochumensis

Interview mit Cicero

Neun Gespräche mit Cicero aus dem achtundzwanzigsten Jahrhundert der Stadt

Die Fragen stellte Bernhard Kytzler, Silesius, im frühen einundzwanzigsten Jahrhundert.

Die Antworten erteilte Marcus Tullius Cicero, Romanus, im ersten vorchristlichen Jahrhundert.

Interview II (zur Philosophie)

Frage: Exzellenz, wir danken Ihnen sehr, dass Sie sich uns auch heute zum Gespräch zur Verfügung stellen. Und nachdem wir gestern bemerkt haben, welcher hohen Stellenwert die Philosophie bei Ihnen besitzt, sollten wir uns vielleicht heute ihr allein zuwenden. Sie haben ja zahlreiche Veröffentlichungen mit philosophischen Fragestellungen vorgelegt – wie kamen Sie eigentlich dazu?
– Cicero: Ich habe nachgeforscht. Und habe auch oft und lange darüber nachgedacht, wodurch ich recht vielen nützlich werden könnte.

Um nie und nimmer das Wohl des Staates aus den Augen zu lassen, bot sich mir nichts Wichtigeres, als meinen Mitbürgern die Wege zu den besten Wissenschaften zu zeigen. Und dies glaube ich durch mehrere Schriften auch erreicht zu haben.

– Womit haben Sie denn begonnen? Und warum gerade da?

– Soweit es in meinen Kräften stand, habe ich in meinem Buch „Hortensius“ zunächst einmal grundsätzlich zum Studium der Philosophie